

Яр1"652"(38)РВ
П375

=ПЛЯТОН= ЄВТИФРОН

переклав і пояснив

Йосиф Роздольський.

ВІДБИТКА ЗІ ШКІЛЬНОГО ЗВІТУ.

ЦІНА 50 СОТ.

⇒ Дохід на руску приватну школу. ⇐

ПЕРЕМИШЛЬ.
З друкарні Йосифа Стифія.
1896.

Вр. 111652 (38)РВ
517815

ПЛЯТОН

ЄВТИФРОН

переклав і пояснив

Йосиф Роздольський.

ВІДБИТКА ЗІ ШКІЛЬНОГО ЗВІТУ.

272111

ЦІНА 50 СОТ.

Дарунок від
С. Р. Шини

Дохід на руску приватну школу.

Наукова бібліотека
Національного університету
«Києво-Могилянська
академія»

Коллекція родини Ярем

ПЕРЕМИШЛЬ.

З друкарні Йосифа Стифія.
1906.

I. Хід думок в діалозу „Евтифрон“.

Недалеко місця урядованя другого архонта, зв. ἄρχων βασιλεύς, стрічаєть ся Сократ з віщунуом Евтифроном. Питає оден другого, що его сюди привело. Сократ розказує, що він покликаний до архонта-короля, бо молодий та мало звісний чоловік, Піттиєць Мелет, обжалував его за безбожність. Діло Евтифрона таке: Батько Евтифрона був поселенцем (клерухом) на острові Наксос. Наймит, що працював у него за поденну платню, похмелившись попав у гнів і вбив одного з домашних невільників. За те велів его батько Евтифрона звязати і кинути в рів, відтак вирядив післанця до Атен до законовідця, щоб той порадив ему, що в тім випадку робити. Та заки вернув післанець, умер наймит з голоду та стужі. Отже щоб очистити себе й свою родину від гріха, Евтифрон подає тепер на свого батька жалобу за вбійство. Коли Сократ сумніваєть ся, чи те, що задумує Евтифрон, дасть ся погодити з божими законами, впевняє его Евтифрон, що він робить се як раз на підставі докладного знаня божих законів. Сократ заявляє, що радо скористав би з наук такого знавця божих діл, як Евтифрон: може Мелет, коли дізнаєть ся про те, що він завдяки науці Евтифрона став правовірним та богочестивим, відступить від жалоби або замість него его вчителя запізве до суду. Віщун готов вволити его волю. Отже Сократ просить Евтифрона, щоб осьвідомив его про дійсну суть праведних та грішних діл¹⁾. На питанє Сократа, що є праведне, відповідає Евтифрон, що праведне — се те, що він тепер робить, отже злочинця, хтоб він не був, позивати до суду; а залишати се було би гріхом. Що воно справді так, доказує примірами з мітольоґії: сам Зевес, найліпший і найсправедливіший з богів, звязав свого батька за те, що поїдав своїх синів,

¹⁾ τί φης εἶναι τὸ ὀσιον καὶ τὸ ἀνόσιον; р. 5 D.

а Кронос знова з подібних причин окалічив свого батька Урана. Сократ поперед усього примічає, що він доси не вірив в такі загально розповсюднені розкази про війни, спори та ворожнечі між богами; тепер же хіба прийдець ся дати їм віру, коли в них вірить такий знавець божих діл, як Евтифрон. Відтак виказує віщунуви, що замість дефініції праведного він подав єму лиш оден примір на те. Тоді Евтифрон, виходячи з пересвідчення, що те, що він робить, є боговгодне, заявляє, що праведне є те, що подобаєть ся богам, а грішне те, що не подобаєть ся їм²⁾. Сократ з формального боку хвалить сю відповідь, але що до змісту вона не вдоволяє его. Аджеж сам Евтифрон признав, що між богами бувають спори; всякий спір полягає на різниці в поглядах і то лише в поглядах на такі діла, для яких нема певних, означених мірил (міра, вага, число), отже в поглядах етичних, в поглядах на суть добра і зла, справедливости й несправедливости, краси й погани. З того виходить, що не те саме подобаєть ся всім богам і що одним із них є любе, те саме є для других ненависне. Отже за радою Сократа поправляє віщун свою дефініцію і надає їй такий вид: праведне є те, що подобаєть ся всім богам³⁾. Але тепер повстає нове питанє: чи на тій підставі, що якесь діло є люблене богами, треба признати его праведним, чи навпаки як раз праведність якогось діла є причиною, що люблять его боги. Порівнанє аналогічних випадків рішає на користь сеї другої можливости: що боги люблять праведне, се лише випадкова прикмета (*πάθος*) праведного, не его суть (*ουσία*). Супроти того дефініція Евтифрона все таки не може вдоволити Сократа, бо вона не означає сути праведного. Коли Евтифрон жалуєть ся, що Сократ захитує всі его твердження, котрі він сам уважав певними і непохитними, Сократ обнимає провід у дальшій досліді сути праведного. По довшій розборі різниці між висшими а низшими, ширшими та вузшими поняттями згоджуєть ся Евтифрон підпорядкувати понятє праведности понятю справедливости⁴⁾. На питанє Сократа,

²⁾ ἔστι τοίνυν τὸ μὲν τοῖς θεοῖς προσφιλὲς ὄσιον, τὸ δὲ μὴ προσφιλὲς ἀνόσιον 6 E.

³⁾ τοῦτο εἶναι τὸ ὄσιον, ὃ ἂν πάντες οἱ θεοὶ φιλῶσι, καὶ τὸ ἐναντίον, ὃ ἂν πάντες οἱ θεοὶ μισῶσι, ἀνόσιον 9 E.

⁴⁾ τὸ ὄσιον μέρος τοῦ δικαίου 12 D.

якою саме частию справедливости була би праведність, відповідає Евтифрон, що вона є тою частию справедливости, що дотикає стараня (*θεραπεία*) про богів, а старанє про людей є змістом другої половини справедливости. Але що цілюю всякого стараня є добро та хосен того, про кого стараємо ся, а богам ніяке старанє не може принести користи ані зробити їх ліпшими, отже замість гнучкого слова *θεραπεία*, котре мож всіляко розуміти, згоджуєть ся Евтифрон прийняти вислів *ὑπηρετικὴ* (служба). Всяка служба — каже тепер Сократ — веде до якоїсь ціли; отже щоб точно означити суть праведности, треба вміти сказати, що се за діло, що до єго виконання боги послугують ся людьми. На се питанє вміє Евтифрон лиш загально відповісти: *πολλὰ καὶ καλὰ*⁵⁾. Сократ наводить єго на те анологічними примірами, означуючи головну ціль діяльности полководця (побіда в війні) і хлібороба (добуванє поживи з землі); але Евтифрон, замість подати так само ціль діяльности богів, виправдує ся тим, що не легка то річ, коротко на се відповісти, відтак трібує поставити нову дефініцію: що праведність — се знанє одвітного приношеня жертв та молитов. За те Сократ докоряє Евтифрону вельми замітними словами⁶⁾, що містять у собі виразну вказівку, в якім напрямі повинен іти дальший розговор; відтак зводить жертви та молитви — два дійства, в котрих Евтифрон добачав суть праведности — до загальніших понять даваня та жаданя і приневолює Евтифрона признати, що так як усе добро, яке люди мають, походить від богів, так знова люди не можуть богам дати від себе нічо такого, що було би для них потрібне або хосенне; отже коли би справді праведність основувала ся на жертвах та молитвах, то вона не булаб нічим иншим, лиш торгом, на якім люди використовують богів, бо дістають від них усяке добро, хоч самі нічого не дають їм від себе. На те замічає Евтифрон, що дари, які люди дають богам, — се лише признаки любови та пошани і способи приподобати ся богам; та через ту заяву він навернув ся до свого першого, вже збитого висказу, що праведне є те, що подобаєть ся богам. Коли Сократ взиває єго, щоби наново почали оба застановляти ся над сутію

⁵⁾ 13 E;

⁶⁾ гл. Вступ II, зам. 7.

паки Сократ ціле своє жите провів на службі богу (*ὑπηρεσία τοῦ θεοῦ*), — чи тоді не покажеть ся нам гіркою іронією факт, що такого мужа его власні земляки обвинили і засудили за безбожність? Такі гадки приходять мимохіть кождому, хто з увагою прочитає „Евтифрона“; з огляду на те мож уважати сей діяльог причинком до апольогії Сократа, хоча в нїм зовсім не більше апольогетичного елементу, як у кождім іншїм діяльогу Плятона, де бачимо Сократа в дружбі з молодими людьми і слїдимо его корисний вплив на молодїж.

Ще й про иншу прикмету того твору годить ся згадати: в нїм бачимо перші завязки льогіки, поперед усього що до означуваня понять. І так довідуємо ся з него, що дефініція не повинна бути оперта лиш на однім якімсь випадку і що в нїй треба оминати всяку язикову неясність та двозначність; пізнаємо ріжницю між причиною а наслідком, між понятєм висшим і низшим, ширшим і вузшим.

Але все те є завдання, котрі сповняє діяльог „Евтифрон“ лиш мимоходом, попри головну ціль, яку він сам собі поклав: означити суть праведности. Заходить питанє: чи та ціль діяльогу сповнена? В діяльогу пізнали ми чотири дефініції; з них першу, другу і четверту збив Сократ, лишилась незбитою четверта дефініція: що праведність, се та часть справедливости, що дотикає служби богам. Тій дефініції Сократ нічо не закидає: значить, вона відповідає переконанню Плятона. Та на жаль, та дефініція лишилась недокінчена з вини Евтифрона; що показав ся зовсім неспосібним, дійти до пізнаня правди, бо недоставало ему головного услівя до того: доброї волї, щооби пізнати свою несвідомість та дати ся поучити другому, второпнійшому від себе. До докладного означеня сути праведности треба було ще лиш одного: щоб Евтифрон відповів на питанє Сократа, яка є ціль діяльности богів, при котрій вони користують ся помочию людей; та замість відповісти на се питанє, вернув віщун до давної, вже збитої дефініції, що праведне те, що боголюбє. Сократ виразно зазначус, де Евтифрон зійшов з дороги і зовсім недвозначно запримічас, що вже лиш кількох слів недоставало, щоб докладно означити

праведности, Евтифрон оправдуєть ся недостатчею часу і відходить на велике невдоволенє Сократа, не сповнивши єго надії.

II. Ціль дияльогу.

Дияльог „Евтифрон“, хоч обємом малий, має зміст дуже богатий і ріжнородний. В нїм зображена стать віщуна Евтифрона, що чванить ся своїм знанєм божих дїл і чує себе безконечно високим понад сіру товпу, а по правді є одним з єї найхарактернїйших представників: вся єї темнота та забобонність ^{по Сократу} найшла найкрасший свій вислів в поглядах та дїлах того поборника правди та справедливости. А що ізза особи Евтифрона виринає в дияльогу ^{по Сократу} статья завзятого заступника правовірности, Сократового обвинителя Мелета, сеж не простий припадок. Евтифрон і Мелет, се мовби дві сторони того самого образу: оден доповняє другого, оба разом творять одну цілість. Як оден так і другий в своїм поведєнє з ближними опираєть ся на загально принятих поглядах на богів та божі дїла; а ті погляди, якїж вони неясні, баламутні та суперечні самі в собі! І як раз на Мелеті і Евтифроні бачимо ясно наслідки таких пересвїдчень: завдяки їм оден з легким серцем рішаєть ся занапастити жите рідного батька, другий наважив ся погубити чоловіка, що ціле своє жите посвятив для добра того народу, для єго морального піднесеня та ублагородненя. В поглядах та дїлах Евтифрона і Мелета зображає нам Плятон яркими красками релїгійно-моральний стан сучасних Атенців.

За те як сьвітло та велично виступає на тїм тлі статья Сократа! Яка ріжниця між праведностию Сократа а Евтифрона! Вже з ходу дослїдів в самім дияльогу показуєть ся, що у Сократа є зовсім инше зрозумінє сути тої чесноти, чим у того премудрого віщуна та богослова. Аджеж від Сократа виходить та гарна дефініція, по котрій праведність є службою божою для успішного довершеня божого дїла. Значить, на погляд Плятона Сократ праведний вже тому, що знає, що таке праведність: бо чеснота — се знанє. Колиж зважимо, що з поглядами Сократа згоджуєть ся і єго жите, що коли праведний віщун в імя своїх пересвїдчень не вагаєть ся рідного батька в дуже сумнівнім дїлі позивати за вбійство, то нав-

суть праведности⁷⁾. На щастє маємо спромогу, доповнити сю дефініцію праведности з заміток та натяків в самім дияльогу. Вже в самім початку висказує Сократ своє переконанє, що всякі оповіданя про суперечки, колотнечі та вражду між богами негідні богів і не мають нічого спільного з ними; значить, на гадку Сократа боги не ріжнять ся в поглядах і бажанях між собою, всі хочуть лиш одного, а те одно може бути лише — совершенно добро. Те саме зазначає виразно Сократ в питаню зверненім до Евтифрона, яка є ціль діяльности богів, приймаючи з гори як щось зо-всім певне, що та ціль може бути лиш дуже гарна⁸⁾; те саме виходить також із слів Сократа, що нашим старанєм ми чейже не можемо богів лїпшими зробити⁹⁾; те саме вкінци стверджуєть ся словами, що все добро йде нам від богів¹⁰⁾. Колиж боги лиш добра бажають і добро роблять, то й лиш до того можуть вимагати помочи людий. З усього того виходить, що повна дефініція праведности мусїла би більше менше так звучати: Праведне, се та часть справедливости, що дотикає служби богам; а наша служба богам лежить у тім, що помагаємо богам творити добро на землі.

Те, що виходить із самого дияльогу „Евтифрон“ в загальних чертах, мож ствердити і доповнити на основі гадок висказаних в інших дияльогах Плятона. В дияльогу Τιμαιος відповідає Плятон на питанє, з якої причини Бог сотворив сьвіт з хаосу: Бог був добрий, а що був добрий, то не було в нїм нї крихітки зависти; тому хотїв, щоби все було як найлїпше, таке як і він сам¹¹⁾.

7) ἡ πολὺ μοι διὰ βραχύτερων, ὦ Εὐθύφρων, εἰ ἐβούλου, εἶπες ἂν τὸ κεφάλαιον ὧν ἤρώτων. ἀλλὰ γὰρ οὐκ ὧν πρόθυμός με διδάξαι δηλὸς εἶ. καὶ γὰρ νῦν ἐπειδὴ ἐπ' αὐτῷ ἤσοθα, ἀπεστράπου. ὃ εἰ ἀπεκρίνω, ἱκανῶς ἂν ἤδη παρὰ σοῦ τὴν ὁσιότητα ἐμεμαθήκη 14 B.

8) τί ποτ' ἐστὶν ἐκείνο τὸ πάγκαλον ἔργον, ὃ οἱ θεοὶ ἀπεργάζονται ἡμῖν ὑπηρεταῖς χρώμενοι; 13 E.

9) 13 C.

10) οὐδὲν γὰρ ἡμῖν ἐστὶν ἀγαθόν, ὃ τι ἂν μὴ ἐκείνοι δώσιν 15 A; — доповняє сєй висказ місце в Полїтеї „μὴ πάντων αἰτίον τὸν θεόν, ἀλλὰ τῶν ἀγαθῶν“.

11) ἀγαθὸς ἦν, ἀγαθῷ δὲ οὐδεὶς περὶ οὐδενὸς οὐδέποτε φθόνος. τοῦτο δ' ἐκτός ὧν πάντα ὃ τὰ μάλιστα γενέσθαι ἐβουλήθη παραπλήσια ἑαυτῷ 29 E.

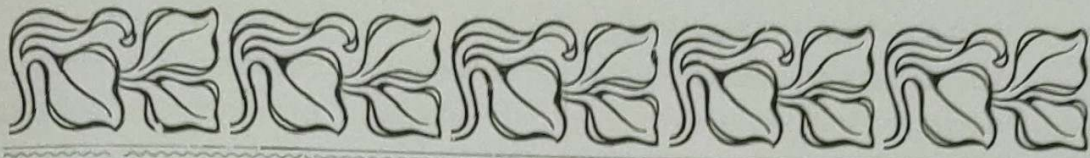
Отже і з сего діяльогу показуєть ся, що волею бога, значить і завданем, котре поклав собі Бог, є: здійснити в сьвітї добро і через те зробити сьвіт подібним до свого образу, до себе самого. А колиб ми не вдоволяли ся тим загальним означенєм божої діяльності (ἔργον), то найдемо в самім творі ще й те κεφάλαιον божої діяльності, о яке питає Сократ Евтифрона¹²⁾. Бо ось що каже Плятон дальше на тім самім місци¹³⁾: „А що бачив, що розумне ліпше від нерозумного, а розумним нічо не може стати без душі, то сполучив з матерією душу, а з душею розум. Так зробив Бог сьвіт одушевленим і розумним єством, Богом“. Отже зрівнанє сьвіта з Богом полягає на участі сьвіта в духовім елементі, в божім розумі; а що частию сьвіта є чоловік, отже і в нїм живе божий розум, що проникає вселенну. Але чоловік, се не самий лиш дух, а й тіло, тому він підчинений змисловим похотям, що є жерелом злого. І найліпший чоловік не визволить ся від них в сїм житю, тому неможливе для него повне зрівнанє з Богом; він може лише стати подібним до Бога. Повної свободи духа, отже й повного духового й морального совершеньства може чоловік доступити аж на тім сьвітї, по розлуці з тілом; але він мусить усіми силами стреміти до того визволеня від змисловости і мусить єго вчасти вже й на сїм сьвітї доступити, а то не доступить єго й через смерть.— Що є завданєм чоловіка, стати подібним до Бога і як чоловік може сповнити се завданє, се гарно сказанє в діяльогу Θεαίτητος¹⁴⁾: „Зло, Теодоре, не може ні загинути — бо все мусить бути щось противне добру — анї не може мати свого осїдку між богами, а мусить доконче перебувати в сїй країні, між смертними людьми. Тимто й старати ся треба, як найшвидше тікати відси на той сьвіт. А тікати — значить по змозї зрівнувати ся з Богом; а зрівнати ся з ним — значить стати справедливим і праведним через пізнанє правди.— — — Бог ніколи і ніяким чином не є несправедливий, а о скілько лиш може бути найсправедливіший і нема нічого подібнішого до него, як коли хто

¹²⁾ τῶν πολλῶν καὶ καλῶν, ἃ οἱ θεοὶ ἀπεργάζονται, τί τὸ κεφάλαιόν ἐστιν; 14 Α.

¹³⁾ Tim. 30 В і 34 В.

¹⁴⁾ 176 Α—С.

з нас і собі стане як найсправедливішим. В тім лежить і справдешна сила мужа і єго нікчемність та ледачість. Бо пізнанє сєго — правдива мудрість і чеснота, незнанє — очевидний нерозум і лукавство. — Та не буде ще сповненє як слїд завданє чоловіка, пособляти Богу в довершуваню добра на землі, коли чоловік заходить ся ме лиш коло сєго духового усвершеня; він мусить ще й старати ся по змозї пособляти своїм ближним, щоби й вони доходили до пізнаня правди, а через те й до правдивої чесноти. Що так розуміє Плятон справдешну службу Богу, видимо з Апольогії Сократа. Сократ глибоко переконаний про сєое божє післанництво; він заявляє нераз, що служить Богови і що сам Бог поставив єго на тім становищи. А виконує він ту службу так, що бере людей на допити, щоби переконати їх, що не знають нічо з того, що людям дійсно потрібне. Він стараєть ся переконати людей, що правдиве щастє чоловіка не лежить у богатстві, почестях та достоїнствах, а виключно в тім, щоб єго душа була благородна. Втрата майна, заточенє, вязниця, смерть — не є ніяким лихом, бо до душі вони не мають доступу; лихо є лиш одно: жити не по правді, себто те, що ми звемо грїхом; бо грїх занашує душу. Тимто Сократ бачив свою службу Богу в безнастаннім та невсипущім змаганю, доводити своїх ближних до пізнаня правди і через те спонукувати їх до ревного стараня о спасенє сєоєї душі. Се у Плятона правдива служба божє, справдешна праведність. Висловлюючись на християньский лад, можнаб сказати: Праведний є той, хто посвьячуєть ся божїй службі, щоби пособляти розширеню божєго царства.

Евтифрон.

ОСОБИ ДИЯЛЬНОГО:

Евтифрон¹⁾, Сократ.

- І. Е. Що за диво склало ся, Сократе, що ти покинув своє звичайне місце побуту, лікей²⁾, і ось тут тепер перебуваєш, біля королівського притвору³⁾? Чейже не випало й тобі яке діло в архонта-короля, як ось мені?
- С. А вжеж не ділом, Евтифроне, звуть се Атенці, а державним процесом.
- Е. Що кажеш? Значить, державний процес видав хтось тобі? Бо щоб ти кому другому, в те я вже не повірю.
- С. Певно, що ні.
- Е. Отже хтось инший тобі?
- С. А вжеж.
- Е. Хтож такий?
- С. Я й сам добре не знаю того чоловіка, Евтифроне; вінжеж, бачу, ще зовсім молодий і незвісний. Та на імя ему мабуть Мелет; а громадянин він піттийський⁴⁾, — коли тямши якого Піттийця Мелета, оттакого довговолосого, з рідкою борідкою та кривим носом.
- Е. Не тямлю, Сократе. Та якийже то процес видав він тобі?
- С. Який? Вжеж не абиякий, на мою гадку. Бо щоб молодий чоловік та таке важне діло взнав, сеж не дрібниця. А ось він каже, що знає, яким робом псуєть ся молодих людей і хто ті, що псують їх. Сеж мусить бути вельми мудрий чоловік. А що пізнав, бач, мій нерозум, що я гіршу єго ровесників, то йде до держави наче до неньки, щоби прискаржити мене. Тай він оден, бачу, як слід береть ся за громадянську роботу! Бо воно так і треба: найперше заопікувати ся молодими людьми, щоб вони були як найліпші; зовсім так, як добрий

- господар молодими ростинками насамперед заняти ся повинен, а відтак вже й другими. Отже так і Мелет знать насамперед хоче виполоти нас, що нівечимо, як він каже, молоді паростки, а потім вже, ясна річ, займеть ся і старшими і таким чином зробить державі чимало великого добра; вонож так і мусить вийти, коли хто такий гарний зробив початок.
- II. **Е.** Бажав би я того, та боюсь, чи не вийде зовсім навпаки. Бо прямо від самої основи, здаєть ся мені, починає він лихо творити державі, коли тебе скривдити наважив ся. Та скажи мені, що ти таке робиш по его словам, що псуєш молодих людей?
- С.** Чудні діла, мій любенький, коли так хто почує. Богоробом, бач, зве він мене і за те, що я ніби то нових богів творю, а старих не признаю, іменно за те він і завдав мене до суду.
- Е.** Розумію, Сократе, — се очевидно тому, бо ти кажеш, що божий голос заєдно відзиваєть ся в тобі. Значить, як на новотаря в божих ділах подав він на тебе сю жалобу і видно щоб оклеветати тебе, стає перед судом; він жеж знає, що такі річі легко перед товпою на зло повернути. Адже й з мене, коли що говорю на народних зборах про божі діла та віщую їм будуче, глузують наче з божевільного. Яж ні словечка неправди не сказав у тім, що прорік, — а проте вони завидують нам усім таким. Та не треба зважати на них, лише, сьміло йти наперед.
- III. **С.** Одначе, бути висьміяним, се либонь ще нічо, братику Евтифроне. Аджеж Атенцям, я гадаю, не так дуже й залежить на тім, коли вважають кого тямучим, — коби лише не хотів він навчати своєї мудрости. Колиж думають про кого, що він і других робить такими як він сам, тоді сердять ся, чи таки з зависти, як ти кажеш, чи через що инше.
- Е.** Я то й не дуже маю охоту трібувати, як саме супроти мене вони поводитиби ся в таким ділі.
- С.** Бо либонь ти, на їх погляд, рідко показуєш ся і не маєш охоти навчати своєї мудрости. Навпаки що до мене боюсь, чи не думають вони, що я з чоловіколюбства що лише знаю все щедрими устами звіщаю всякому, не лише безплатно, але так, що радо ще й сам докладав би, коби лише хотів хто слухати мене. Отже колиб вони, як я що йно говорив, лише глузувати хотіли з мене, так як ти про себе розказуєш, то не булоб нічого немилого в тім, що на жартах та сьміхах минув би їм час у суді; але коли поважно возьмуть ся за діло, як тоді воно скінчить ся, того ніхто не знає, — хиба лиш ви, віщуні.

- Е. Та либонь нічо з того не вийде, Сократе, тільки по твою бажанню вспієш повести діло, так як і я мабуть своє.
- IV. С. А в тебеж то яке діло, Евтифроне? Ти обвинений чи сам обвиняєш?
- Е. Обвиняю.
- С. Кого?
- Е. Когось такого, що знов таки подобаю на божевільного.
- С. Як то? Хиба женеш ся за таким, що літає на крилах?
- Е. Де вже єму літати! Вінжеж таки добре вже старий.
- С. Та хто такий?
- Е. Мій батько.
- С. Твій батько, голубчику?
- Е. А вжеж.
- С. Щож предметом жалоби тай о що тут іде?
- Е. О вбійство, Сократе.
- С. Пробі! Того, Евтифроне, вже певно загал не розуміє, о скільки таке діло справедливе. Аджеж не перший-ліпший, я гадаю, вспіє се зробити як слід, а хиба лиш такий, що далеко зайшов у мудрости.
- Е. Їй Богу, Сократе! Таки так, що далеко.
- С. Та певно когось із домашних убив отсе твій батько? Сеж ясна річ, бо задля чужого чоловіка ти хиба не обвиняв би его о вбійство.
- Е. Сьмішно мені, Сократе, що ти думаєш, начеб у тім була яка ріжниця, чи вбитий — чоловік чужий, чи хто з домашних, коли тут ні на що инше не треба вважати, лиш на те, чи вбійник убив справедливо, чи ні і коли справедливо, то не займати его, якже ні, то шукати правди на него, хоч би він і жив у тім самім домі і сидів при тім самім столі, що й ти. Бо однаковеж пятно на тобі, коли ти з таким чоловіком жиєш, хоча знаєш про се, і не очистиш себе й его від гріха, завдаючи его до суду... Отжеж той, що згинув, був справді лиш одним із моїх наймитів: коли ми справляли землю на Наксі⁵⁾, він там робив у нас за поденну. Так раз він у похміллю розсердив ся на одного з наших невільників і вбив его. Отже мій старий велів руки й ноги єму звязати і кинути его в рів, а сам шле чоловіка сюди, щоб розвідав у законовідця⁶⁾, що треба робити. А за той час він не журился й не дбав про вязня-душогуба, начеб не велике було діло, хочби він і загиб. І воно таки так прийшло: чоловік загиб з голоду й стужі та від кайданів, ще заки вернув післанець від законовідця. Отже як раз за се й докоряє мені і батько і вся рідня, що я задля душогуба рідного батька завдаю до

суду, хоч він і не вбив — так вони кажуть —, а якби і вбив не раз, а сто разів, то всеж таки не годить ся, коли той, що погіб, сам був душоубом, за таким побивати ся: сеж грішне діло, — кажуть — щоби син батька за вбійство до суду завдавав, — : не знають, бач, Сократе, як слід, що по божому закону є праведне, а що грішне.

- С.** Бог з тобою, Евтифроне! Хибаж ти гадаєш, що вже таки так докладно розумієш ся на божих ділах, які вони є, та на тім, що праведне, а що грішне, що коли воно так склало ся, як ти кажеш, то тобі не страх, щоби правуючись з батьком і собі часом гріха не допуститись?
- Е.** Аджеж великий непотріб був би з мене, Сократе, тай нічим не ріжнив би ся Евтифрон від товпи, колиб я на всіх таких справах докладно не розумів ся.
- В. С.** Коли так, то чи не булоб найліпше для мене, дорогенький Евтифроне, якби я так став твоїм учеником і як раз супроти того ще перед процесом з Мелетом візвав єго до мирової полагоди та сказав єму, що я вже й передтим клав велику вагу на знанє божих діл, а тепер, коли він каже, що я провинив ся через нерозважні бесіди та вигадї в божих ділах, то я став твоїм учеником. „І коли ти, Мелете, признаєш“, — так сказав би я — „що Евтифрон знаєть ся на таких справах, то будь пересвідчений і про мою правовірність і не правуй мене, колиж ні, то на него, мого вчителя, перше чим на мене ти подай жалобу як на такого, що гіршить старших, себто мене й свого батька: мене навчаючи, а єго всовіщаючи та картаючи“. Якжеж він не послухає мене і не відступить від процесу або не схоче позивати тебе замість мене, то я й перед судом те саме говорити му, що єму загадував.
- Е.** Йй Богу, Сократе, найби лиш посьмів позивати мене, вже я дійшов би, гадаю, де в него крихке місце, а тоді далеко скорше про него булаб нам бесіда в судї, чим про мене.
- С.** Аджеж я й сам бачу се, друже любий, і тому бажаю стати твоїм учеником. Яж знаю, що, як певно й неоден другий, так і онтой Мелет тебе начеб то й не бачив, за те мене він так зорко та легко розізнав, що й обжалував за безбожність. Так тепер скажи менї, Бога ради, те, що ти, як сам що йно впевняв, так докладно знаєш: що таке ти звеш праведним, а що грішним, і що до вбійства і в усіх інших ділах? Або може праведне не є в кождім ділі одно, а грішне знова противне всему тому, що праведне, а при тім само собі рівне, тай може не має одного якогось виду власне з огляду на гріх все, що лиш має бути грішним?

*і є прав.
вірним*

Е. Зовсім певно так, Сократе.

VI. С. Так скажиж, — що по твою праведне, а що грішне?

Е. Отжеж я кажу, що праведним є як раз те, що я тепер роблю: позивати до суду злочинця, чи він провинив ся вбійством чи сьвятотатством або чим иншим таким, хочби се був батько або мати або хтонебудь инший; а навпаки не позивати такого — діло грішне. Бо гляди лиш, Сократе, який важкий доказ я тобі наведу на те, що воно так по закону — я й другим вже говорив се — не потурати безбожникови, хтоб він не був: Аджеж люди самі вважають Зевеса найліпшим і найсправедливішим між богами, а проте признають, що він рідного батька звязав за те, що своїх синів поїдав не по правді, а той знова так само свого батька окалічив — з подібних причин⁷⁾. А на мене то сердять ся, що стаю проти батька, коли він провинив ся, — і так самі собі перечать що до богів і що до мене.

*з загальної
принципної
публіки*

С. Та чи не як раз ізза того, Евтифроне, я мушу перед суд ставати, що коли хто таке верзе про богів, то я дуже нерадо слухаю того? Іменно тим — скаже мабуть неоден — я й допускаю ся гріха. Але тепер, коли й ти, що так добре знаєш ся на таких ділах, так само гадаєш, то вже й нам, бачу, треба пристати на те. Бо й щож мені казати, коли сам признаю, що я в тім нічо не второпаю? Але скажи мені, ради бога дружби⁸⁾): ти таки на правду віриш, що се так було?

Е. Ще й неодно чуднійше від того, Сократе, про що загал не знає.

С. Значить, ти віриш, що по правді й війна буває у богів одних проти других і люті ворожнечі та боротьби та такого иншого чи мало, про що говорять поети, а славні малярі всі сьвятині нам тим прикрасили тай повно таких пестрих узорів навіть на тій сьвятій ризі, що єї везуть на замок у великі Панатенеї⁸⁾. Чи правдою вважати нам те, Евтифроне?

Е. Тай не лиш те, Сократе, але, як я що йно сказав, ще й богато иншого, коли хоч, я розкажу тобі про божі діла, такого, що ти, знаю напевно, так і зжахнеш ся, коли почувеш

VII. С. Я вже й не чудував би ся тому. Але ті сторії ти розкажеш мені колись иншим разом у свобідну хвилю; а тепер трібуї докладнійше відповісти на те, про що я саме питаю. Бо перше, мій друже, коли я питаю тебе, що таке є праведне, ти не поучив мене як слід, а сказав мені лиш, що праведне то як раз те, що ти тепер робиш, що рідного батька до суду за-вдаєш за вбійство.

*) Ζεὺς φίλιος.

- Е. І таки правду я говорив, Сократе.
- С. Може бути. Але чейже признаєш, що ще й неоднo инше діло є праведне?
- Е. Бо так і є.
- С. Отже ти пригадуєш собі, що не того я жадав від тебе, щоби ти вказав мені одно чи два зпоміж тих так багато праведних діл, лиш саму ту суть, через котру все, що праведне, є праведним. Адже ти казав либонь, що завдяки одному спільному видови все, що грішне, є грішним, а праведне праведним. Або може ти й не тямиш?
- Е. Тямлю.
- С. Так вкажиж мені іменно той спільний вид, який він саме, щоби споглядав на него і користував ся ним наче взірцем і щоби я відтак кожде діло, твоє або чие инше, коли воно таке, звав праведним, а коли не таке, то й не звав его так.
- Е. Добре, Сократе! Коли ти так хочеш, то я й так можу сказати тобі.
- С. А вжеж, що так хочу.
- Е. Отже що любе богам, те й праведне, а що їм нелюбе, те й грішне.
- С. Прегарно, Евтифроне! Як я бажав, щоби ти відповів мені, так ти й відповів тепер. Та чи воно по правді так, того я ще не знаю, але ти очевидно ще й те мені докажеш, що те, що говориш, — правда.
- Е. Розумієть ся.
- VIII. С. Давайжеж тепер, розважмо, що ми тут говоримо. Отже те, що любе богам, і чоловік боголюбий — праведний, а що богам ненависне і ненависний їм чоловік — грішний; і праведне не те, що грішне, а зовсім противне єму. Чи не так?
- Е. Певно, що так. Аджеж сказано.
- С. І здаєть ся, добре сказано?
- Е. Я гадаю, Сократе.
- С. А що боги спорять між собою і не згоджують ся з собою і одні на других ворогують, — правда, що й те сказано, Евтифроне?
- Е. А вжеж.
- С. В якихжеж то ділах, мій друже, вони так розходять ся, що повстають ворожнечі та гніви? Розважмо се ось як: Якби так ми два, я й ти, не згоджували ся що до числа, котре з двох є більше, — чи незгода ізза того була би причиною, щоби ми стали собі ворогами та гнівали ся оден на другого, чи радше ми взялиб ся за числене і швидко погодилиб ся в таких річах?

- Е. Очевидно.
- С. А правда, що й тоді, колиб ми не згоджували ся в тім, що більше, а що менше, ми ставши міряти швидко перестали би перечити ся?
- Е. А так.
- С. Так і важити взявши рішили би ми, я гадаю, що тяжше, а що лекше?
- Е. А вжеж.
- С. Так о щож властиво мусілиб ми поперечити ся тай у чім не малиб дійти до злагоди, щоби стати собі ворогами і гнівати ся оден на другого? Може воно тобі на ум не йде,— так розваж, що я говорити му: чи не буде се — справедливе й несправдливе, гарне й погане, добро та зло? Чи не в тім то ми, поперечивши ся, не можемо дійти до повної злагоди і відтак стаємо ворогами собі, — коли вже так має бути — і я і ти і всі інші люди?
- Е. Справді, таке було би непорозуміне, Сократе, і в таких ділах.
- С. Якжеж тепер з богами, Евтифроне? Якщо вони справді незгоджують ся, то чи не як раз ізза того?
- Е. Конечно лиш ізза того.
- С. Значить і поміж богами, по твоїм словам, славний Евтифроне, одні се, другі те вважають справедливим і несправдливим, гарним і поганим, добрим і злим; бо чейже не спорилиб між собою, колиб не ріжнили ся в поглядах на те. Хибаж не так?
- Е. Твоя правда.
- С. Отже, що котрий з них уважає гарним і справедливим, те він і любить, а противне тому ненавидить?
- Е. Сама річ.
- С. І зовсім те саме, по твоїм словам, одні вважають справедли-
вим, другі несправдливим; і як раз у тім розходять ся їх думки і відтак спорять вони і війну ведуть між собою. Чи не так?
- Е. Так.
- С. Отже те саме, бачить ся, і ненавидять і люблять боги, і так те саме булоб ненависне і любе богам.
- Е. Видно, що так.
- С. Значить те саме було би, по твоїм словам, Евтифроне, і праведне і грішне.
- Е. Мабуть так.
- IX. С. Отже не відповів ти на те, про що я питаю, чудний чоловіче. Яж не про те питаю, що є і праведне і грішне разом; а виходить, що те, що є любе богам, є й ненависне їм. Отже й не диво, Евтифроне, що коли ти отсе картаєш рідного батька

ка, то робиш щось таке, що є любе Зевесови, а ненависне Кронови й Уранови, і що миле Гефайстови, а противне Гері — і так само й іншим богам, як ще котрий з них не згоджується в тім з другим.

- Е. Алеж я гадаю, Сократе, що в тім хиба ні оден бог своїм поглядом не ріжнить ся від другого, що на кару заслугує той, хто вбє кого несправедливо.
- С. А чи чув ти вже коли, Евтифроне, щоби котрий чоловік спорив про те, чи повинен бути караний той, хто вбив другого несправедливо або допустив ся якої іншої провини?
- Е. Алеж таки безнастанно спорять про те і в судах і деінде. Поповняють провин без числа, а проте все можливе роблять і говорять, щоб минула їх кара.
- С. А чи й признають, що провинили ся, і хоч признають се, все таки кажуть, що не заслугоють на кару?
- Е. Що то, то вже ні.
- С. Значить, таки не все роблять і говорять. Бо те вже, я гадаю, таки не зважують ся говорити і на тім стояти, що не повинні бути карані, коли дійсно провинили ся; а стоять, я гадаю, на тім, що не провинили ся. Може не так?
- Е. Правду кажеш.
- [С. Отже того таки не перечать, що хто допустив ся злочину, повинен бути караний, а спорять мабуть лише про те, хто саме допускається злочину і через що і коли.
- Е. Твоя правда.*)]
- С. Отже чи не так само воно і з богами, якщо вони дійсно, так як ти говориш, спорять про те, що справедливе і одні признають, що кривду заподіяли другим, а інші перечать? Бо те вже хиба ніхто, мій коханий, ні з богів ні з людей не зважить ся казати, що не заслугоє на кару той, хто дійсно провинив ся.
- Е. Так, тут таки правду кажеш, Сократе, так взагалі.
- С. А тільки ті, що спорять, Евтифроне, як люди так і боги, — коли справді спорять боги — спорять, я гадаю, все про поодинокі діла: не згоджуючись між собою в поглядах на якесь діло, одні кажуть, що воно справедливе, другі, що несправедливе. Чи не так?
- Е. Певно, що так.

*) Гл. Zeitschrift für österreich. Gymnasien XI 178 і Prof. M. Schanz, Sammlung ausgewählter Dialoge Platons mit deutschem Kommentar: Erstes Bändchen, Euthyphron, Leipzig 1887.

- Х. С. Ну же, братику Евтифроне, поучи тепер і мене, щоб я став мудрійший: який є в тебе доказ на те, що всі боги вважають несправедливою смерть того наймита, що допустився вбійства, а звязаний паном убитого чоловіка погиб від кайданів, ще заки той, що велів его звязати, міг розвідати у законовідців, що з ним має робити, і що — значить -- справедлива се річ, щоб задля такого чоловіка син проти батька виступав і позивав его за вбійство? Отже стрібуй наглядно якось виказати мені, що боги всі зовсім певно таке поведене вважають справедливим; а коли мені се викажеш як слід, тоді, поки жити му, не перестану величати тебе за твою мудрість.
- Е. Так сеж відай не мале діло, Сократе; хоча все таки міг би я се тобі зовсім ясно доказати.
- С. Розумію, — значить, на твою думку, мене труднійше поучити, чим судиїв: бо їм то очевидно докажеш, що се несправедливо і що такі діла всі боги ненавидять.
- Е. Зовсім певно, Сократе, коли тільки слухати муть моєї бесіди.
- XI. С. Алеж будуть слухати, коли лиш буде їм здавати ся, що добре говориш. Та ось що пізнав я підчас того, як ти говорив, тай сам про себе розважаю: Хочби як ясно виказав мені Евтифрон, що боги всі до одного таку смерть вважають несправедливою, то о скількож більше осьвідомив він мене через те, що таке є праведне, а що грішне? Значить се діло булоб тоді ненависне богам. Алеж бо що йно показало ся, що через те ще не означене понятє праведного і грішного. Так отже від того звільняю я тебе, Евтифроне, — про мене, нехай і всі боги вважають се діло несправедливим і най усі ненавидять его. Тількож — чи не треба би нам тепер у нашій висказі зробити сю поправку: що те, що в сі боги ненавидять, є грішне, а що всі люблять, праведне; а що одні люблять, а другі ненавидять, не є ні одним ні другим або є і одним і другим? Чи хочеш, щоб так означили ми собі тепер понятє праведного і грішного?
- Е. Щож шкодило би нам се, Сократе?
- С. Мені нічо, Евтифроне, але гляди лиш ти на своє діло: чи поклавши се в основу найлекше зможеш навчити мене того, що обіцяв.
- Е. Отже я справді так думав би, що праведне є те, що всі боги люблять, а навпаки те, що всі боги ненавидять, є грішне.
- С. Чи треба нам тепер і се так само перевірити, Евтифроне, чи добре воно сказано, чи може дати спокій і так лише просто вірити і собі самим і всім иншим і коли лише хто скаже,

що щось так є, признавати, що воно справді так? Чи таки розважити, що каже той, хто щось говорить?

Е. А вжеж розважити! Але я гадаю, що отсе тепер ми гарно сказали.

ХІІ. С. Небавом, мій любий, ще лїлше спізнаємо се. Розваж лиш осьщо: Чи те, що є праведне, тому, що воно праведне, є люблене богами, чи тому воно праведне, що боги єго люблять?

Е. Не знаю, що в тебе на думці, Сократе.

С. Отже я стрібую сказати се яснійше. Говоримо, що щось є ношене і що воно само носить, є ведене і само веде, є видиме і само видить. Адже ти розумієш, що всі такі означеня є відмінні від себе і чим вони відмінні?

Е. Мені бачить ся, що розумію.

С. Значить, є також щось люблене і відмінне від того, те, що само любить?

Е. Чомуж би ні?

С. Так скажиж мені: чи те, що є ношене, тому є ношеним, щоносять єго, чи через що инше?

Е. Ні, лиш через те.

С. Отже й ведене тому, що ведуть єго, і видиме тому, що єго видять?

Е. А вжеж.

С. Значить, не через те, що воно є видиме, видимо єго, а навпаки тому, що єго видимо, воно є видиме; і не через те, що воно є ведене, ведемо єго, а тому, що єго ведемо, є воно ведене; і не через те, що воно є ношене, носить ся єго, а тому, що єгоносять, є воно ношене. Чи вже зовсім ясно тобі, Евтифроне, що хочу сказати? Я хочу те сказати, що коли з чим дієть ся щось або коли воно зазнає чогось, то не через те дієть ся щось з ним, що воно є чимось таким, з котрим щось дієть ся, але тому, що з ним дієть ся щось, є воно таким, з котрим щось дієть ся, і не через те зазнає воно чогось, що є таким, що зазнає чогось, але через те, що зазнає чогось, є воно таким, що зазнає чогось. Або може не признаєш, що воно так?

Е. Признаю.

С. Чиж і те, що є люблене, не є так само або чимось таким, що з ним щось дієть ся, або таким, що зазнає чогось від когось?

Е. Певно, що так.

С. Отже й з ним буде так, як з попередними: не тому, що воно

люблене, люблять его ті, що его люблять, але через те, що его люблять, воно є люблене.

Е. Сама річ, що так.

С. Так щож тепер скажемо про праведне, Евтифроне? Чи не люблять его всі боги, по твоїм словам?

Е. Так.

С. Чи тому, що воно праведне, чи з якої іншої причини?

Е. Ні про щож інше.

С. Отже тому, що воно праведне, люблять его, а не тому воно є праведне, що его люблять?

Е. Очевидно.

С. Алеж чейже те, що є любе богам, як раз через те, що боги люблять его, є люблене і любе богам.

Е. Певно, що так.

С. Отже те, що боголюбє, не є праведним, Евтифроне, ані праведне не є боголюбим, як ти говориш, лише кожде з них що інше.

Е. Сеж як, Сократе?

С. Бо ми згодили ся на те, що праведне є люблене тому, що воно праведне, а не що воно є праведне через те, що его люблять. Аджеж так?

Е. Так.

ХІІІ. С. І що те, що є боголюбє, через те, що боги люблять его, як раз через ту любов, є боголюбє, а не що воно є люблене тому, що є боголюбє.

Е. Правду кажеш.

С. Колиж справді те, що боголюбє, булоб те саме, що праведне, тоді, Евтифроне, скоро праведне є люблене через те, що є праведне, отже й те, що боголюбє, мусіло би бути люблене через те, що воно боголюбє, а що те, що боголюбє, є боголюбє через те, що боги люблять его, то й праведне мусіло би бути праведним через те, що є люблене; міжтим бачиш, що з ними є як раз противно, бо одно зовсім відмінне від другого: одно через те, що є люблене, є таким, що люблять его, а друге є люблене через те, що є гідне любови. Тай мабуть, Евтифроне, коли я питаю тебе, що таке є праведне, ти не маєш охоти виявити мені его суть, лише говориш про одну прикмету, яку має те праведне, себто, що его люблять усі боги; але чим воно є, що вони его люблять, того ти ще не сказав. Отже, коли твоя ласка, не за-таюй сего передімною, а говори ще раз з самого початку, що таке є те праведне, що воно чи люблене є богами чи чоگونه-будь іншого зазнає: бо про те не станемо спорити. Так

- скажиж по щирости: чим властиво є праведне, а чим грішне?
- Е.** Колиж бо я, Сократе, справді не знаю, як тобі сказати те, що думаю. Бо щоб ми не поклали собі, все нам якось наче ходором ходить і не хоче стояти там, де ми єго поставили.
- С.** На діла нашого предка Дайдаля⁹⁾ схожі ті твої бесіди, Евтифроне. І колиб так я се говорив і укладав собі, ти мабуть жартував би собі з мене, що ось і мені ізза мого споріднення з Дайдалем тікають мої словесні твори і не хочуть стояти там, де їх поставить ся: колиж бо се твої заложеня, отже й иншого якогось треба тут дотепу. Бо сеж то бі не хочуть вони стояти на місци, як ти й сам чуєш.
- Е.** Меніж бачить ся, Сократе, що на ті бесіди треба достоту того самого дотепу: бо що вони так крутять ся довкола і не стоять на місци, сеж не я надав їм ту прикмету, лише ти, бачить ся мені, є той Дайдаль; про мене вониб і так могли стояти.
- С.** Так мабуть я, мій друже, ще й далеко перейшов того мистця. Вінжеж лише свої діла так творив, що вони не стояли на місци, навпаки я не лиш із своїми, але мабуть і з чужими вмію се робити. А вже що найцікавійше в тій моїй штуці, то те, що я мистець по неволі. Яж волів би, щоб мені наші бесіди непохитно стояли на місци, ніж щоб я мав крім штуки Дайдаля ще й Танталеві¹⁰⁾ скарби посісти. Та годі вже! А що ти відай чи не потураєш собі трохи, то я враз із тобою по силам старати ся му, щоб ти міг осьвідомити мене про те, що праведне. Гляди лиш, щоб не втомив ся за швидко! А ось розваж: чи не здаєть ся тобі, що все, що праведне, конечно мусить бути справедливе?
- Е.** А так.
- С.** Чи отже й все, що справедливе, є праведне, чи може лише все, що праведне, є й справедливе, а не все, що справедливе, — праведне, лише в части праведне, а в части ще й щось инше?
- Е.** Не поспію я, Сократе, за твоєю бесідою.
- С.** А однак ти й молодший від мене о стількож, о скілько й мудрійший. Тільки що ти, як кажу, за вигідний став із надмірної мудрости. Отже збери свої сили, мій дорогенький: вонож і не так важко зрозуміти мої слова. Яж говорю як раз щось противне, як той поет, що сьпіває:
„Але Зевеса-творця, що всему тому жите дав,
ти згадати не хочеш: бо де є страх, там і сором⁽¹¹⁾.”
Отже я не годжу ся з тим поетом. Чи сказати тобі, в чім?
- Е.** А вжеж.

- С.** Я не гадаю, щоб там, де є страх, мусів бути й сором. Бо мені видить ся, що чимало людей боїть ся недуг і злиднів і багато інших подібних річий, та хоч вони й боять ся їх, а проте зовсім не соромлять ся того, чого боять ся. Хиба ти інакше думаєш?
- Е.** Так само.
- Е.** Навпаки, де лиш є сором, там, думаю, є й страх. Бо чи ж є хто такий, щоб жахаючись та соромлячись якогось діла, не лякав ся zarazом і неслави ізза нікчемности?
- Е.** Певно, що лякаєть ся.
- С.** Значить, і не слід говорити „бо де є страх, там і сором“ — а радше де сором, там і страх, навпаки не всюди, де є страх, є й сором. Бо страх, я гадаю, йде дальше, чим сором: аджеж сором, се лиш частинка страху, так як непаристе число є частинкою числа, так що не всюди, де лиш є число, є й непаристе, але де є непаристе, там вже є й число. Аджеж тепер ти хиба вже поспієш замною?
- Е.** Авжеж.
- С.** Отже про щось подібне я й тоді говорив, коли питав тебе, чи там, де є справедливе, там і праведне, чи може лиш, де є праведне, там і справедливе, але не всюди, де є справедливе, є й праведне: бо праведне, се лиш частинка справедливого. Чи так нам казати, чи інакше тобі здаєть ся?
- Е.** Ні, лиш так; бо правду, бачу, говориш.
- XIV. С.** Глядиж, що за тим іде. Бо коли праведне є частию справедливого, то требаж нам тепер дійти, якою саме частию справедливого буде праведне. Отже колиб ти питав мене про щонебудь із того, що ми що йно говорили, наприклад, якою частию числа є паристе число і яке іменно буде се число, я сказав би, що се те, що не є ріжнобічне, а рівнораменне. Чи не так ти гадаєш?
- Е.** Так.
- С.** Отже й ти так само трібууй пояснити мені, якою частию справедливого є праведне, щоб я й Мелетови міг сказати, най мене вже більше не кривдить та не позиває за безбожність, бо я вже докладно навчив ся від тебе, що є богобоязне та праведне, а що ні.
- у** **Е.** Так я гадаю, Сократе, що богобоязне й праведне є тою частию справедливого, що доторкаєть ся стараня про богів, а старанє про людей є змістом останної части праведного.
- XV. С.** Справді гарно, бачу, ти се говориш, Евтифроне; дрібниці лиш недостає ще мені: не розумію ще, про яке саме старанє ти говориш. Бо чейже ти не думаєш, що старанє про богів

- буває таке саме, як старане про все інше. Аджеж ми говоримо — от на приклад: ходити коло коний не кожний уміє, а тільки вправний їздець — аджеж так?
- Е. Сама річ.
- С. Бо чейже штука їзди кіньми, се як раз старане про коний?
- Е. Так.
- С. Так і коло псів не кожний знає ходити, тільки ловець?
- Е. Так.
- С. Бо чейже ловецтво, се старане про псів.
- Е. Так.
- С. А годівля худоби, се старане про воли і корови?
- Е. А вжеж.
- С. Тепержеж — праведність та богобоязність, сеж старане про богів, Евтифроне? Чи так гадаєш?
- Е. Так.
- С. А всяке старане чиж не веде до тої самої ціли? От приміром так: вонож виходить на якесь добро та користь для того, про кого стараємо ся, так як бачиш чейже, що коні, котрих доглядає конюх, добре виходять на тім і поправляють ся? Може гадаєш, що ні?
- Е. Алеж так.
- С. Так само чейже й собаки добре виходять на ловецтві і воли на скотарстві і все інше так само. А може гадаєш, що догляд виходить на шкоду того, кого доглядають?
- Е. Борони Боже!
- С. Лиш на хосен?
- Е. Очевидно.
- С. Отже чи й праведність, коли се старане про богів, йде богам на користь і робить їх ліпшими? І ти згодив би ся на те, що коли твориш щонебудь праведне, то котрогось із богів через те робиш ліпшим?
- Е. Боже борони!
- С. Яж і сам, Евтифроне, не думаю, щоби ти так се розумів. Деж таки! Аджеж я як раз тому й питав тебе, яке іменно старане ти маєш на гадці, бо був пересвідчений, що не про таке ти думаєш.
- Е. І зовсім справедливо, Сократе; я й справді не про таке думаю.
- С. Добре — але якимжеж старанем про богів буде праведність?
- Е. Таким самим, Сократе, як старане невільників про своїх панів.
- С. Розумію: се був би мабуть якийсь рід служби богам.
- Е. Іменно так.
- XVI. С. Так чи міг би тепер сказати, до якої ціли веде служба лікарям? Як думаєш, чи не до привернення здоровля?

- Е. Так.
- С. Ну, а служба корабельникам яку має ціль?
- Е. Сама річ, що споруджене судна, Сократе.
- С. А служба при майстрах, що ставлять доми, веде чейже до збудованя дому?
- Е. Так.
- С. Скажиж мені тепер, мій друже: а служба богам, до якої ціли вона прямує? Тобіж се мусить бути відоме, скоро кажеш, що на божих ділах ти з усіх людей найкрасше розумієш ся.
- Е. І таки правду кажу, Сократе.
- С. Скажиж, Бога ради, що се за прегарне діло, що его довершують боги, користуючись нашою помочию?
- Е. Чималож гарних діл, Сократе.
- С. Сеж роблять і полководці, мій любий; а все таки нетрудно булоб тобі подати головне їх діло: що спричиняють побіду в війні. Хибаж ні?
- Е. Якжеби ні.
- С. Чимало гарних діл довершують, я гадаю, і хлібороби: всеж таки головний їх труд — добувати поживу з землі.
- Е. А вжеж.
- С. Якжеж тепер? З тих багато гарних діл, що їх боги довершують, котре діло є головним їх трудом?
- Е. Яж сказав тобі вже що йно, Сократе, що немале се діло навчити ся докладно всего того, як воно є. Стілько лиш кажу тобі зовсім просто, що коли хто вміє те, що богам пригоже, говорити й робити в молитвах та жертвах, то се є праведне і такі діла зберігають і доми поодиноких людей і спільне добро держави; навпаки діла противні тим, що пригожі, є грішні і вони то все валять та руйнують.
- XVII. С. А вжеж, колиб ти хотів, Евтифроне, ти був би мені далеко коротше подав головну річ у тім, про що я питаю. Так щож, коли ти не волен осьвідомити мене — сеж ясно! Аджеж ти й тепер, коли був вже так близко мети, звернув у бік, — а якби ти так відповів був на се, вже я як слід був би дізнав ся від тебе, що таке праведність. Тепержеж — бо залюблений мусить іти слідком за своїм любимцем, куди той водить его — щож скажеш тепер про праведне і праведність? Чи не буде се якесь знанє, приносити жертви та молити ся?
- Е. А так.
- С. Чи ж жертвувати не значить приносити дари богам, а молити ся чи не є те, що просити богів?
- Е. Іменно те, Сократе.
- С. Значить, по сим словам була би праведність знанєм, просити богів і обдаровувати їх?

Е. Прегарно зрозумів ти, Сократе, те, що я сказав.

С. Я, бач, жадний твоєї мудрости, мій друже, і всю мою увагу звертаю на неї, так що ні одно словечко твоє не впаде на землю. Але скажиж мені: на чім основує ся та служба богам? На тім, кажеш, щоби просити їх та давати їм?

Е. Так.

XVIII. С. Чи отже просити як слід не значило би просити в них того, чого від них потребуємо?

Е. Щож, як не те?

С. А на відворот, давати як слід, значить знова від себе дарувати їм те, чого вони як раз потребують від нас? Бо чейже не булоб розумно обдаровувати когось тим, чого він зовсім не потребує.

Е. Правду кажеш, Сократе.

С. Значить праведність, Евтифроне, се булоб якесь купецьке діло між богами а людьми.

Е. Нехай і купецьке діло, коли вже так подобаєть ся тобі се назвати.

С. Алеж мені се зовсім не подобаєть ся, коли воно не є правдою. Та скажи мені, який хосен мають боги з тих дарів, що їх дістають від нас? Бо що вони дають, се всякому звісно: аджеж нема в нас добра, котрогоб вони нам не дали; але який їм хосен з того, що від нас дістають? А може ми на стілько ліпше від них виходимо на тім торзі, що всяке добро дістаємо від них, а вони від нас нічого?

Е. Хибаж ти думаєш, Сократе, що боги мають хосен з того, що дістають від нас?

С. Так чимжеж властиво булиб ті дари, що їх боги дістають від нас?

Е. А чимжеж иншим, гадаєш, як не признакою пошани й чести і, як я що йно сказав, способом, приподобати ся їм?

С. Значить, чимсь вгодним булоб тоді праведне, Евтифроне, але не хосенним ані не любим для богів?

Е. А я думаю, що скорше всего любим.

С. Отже знова, бачить ся, є праведне тим, що любе богам.

Е. Певно, що так.

XIX. С. Якже ти таке говориш, то чи ще будеш дивувати ся, коли покажуть ся, що твої вискази не стоять на місци, але тікають? Ще й мене обвиняти меш, що я той Дайдаль, що велить їм тікати, коли ти сам ще далеко більший мистець від Дайдаля, бо через тебе вони ще й крутять ся довкола? А може ти й не бачиш, що наша бесіда обійшла довкола і знов таки вернула на те саме місце? Тиж не забув хиба, що передтим

праведне і боголюбє явилось нам не тим самим, а відмінним одно від другого — а може ти вже й не тямш?

Е. Тямлю.

С. А тепер чиж не запримечаеш, що праведним звеш те, що любє богам? А сеж хиба не те, що й боголюбє? Може нї?

Е. А вжеж так.

С. Отже або ми передше на неправду згодили ся, або коли тоді ми правду казали, то тепер неправду говоримо.

Е. Здаєть ся.

XX. С. Мусимо отже знова від початку доходити, чим є праведне: бо я не опуцу рук добровільно, поки не спізнаю сего. Лиш ти не вважай мене недостойним, а на всякий спосіб як найбільше збери всю свою увагу і тепер скажи менї правду. Бо коли хто на сьвітї, то ти знаєш правду і так як того Протея¹⁴⁾ не треба тебе з рук пускати, поки не виявиш єї. Аджеж якби ти не знав як слїд, що праведне а що грїшне, ти певно ніколи не був би зважив ся рідного батька, чоловіка в літах, за наймита позивати за вбїйство, але й богів ти побояв би ся був, щоб не попасти в небезпеку, що поступиш несправедливо, і перед людьми соромив би ся. Одначе я зовсім певний, що на твою гадку ти докладно знаєш, що праведне а що нї. Так скажиж, Евтифроне, мій друже любий, і не заятаю передїмною своєї гадки про се.

Е. Так колись иншим разом, Сократе, бо тепер квапно менї кудись і пора відходити.

С. Що робиш, друже! Відходиш і відбираєш менї ту велику надїю, яка була в мене, що від тебе я навчу ся, що праведне а що нї, і збуду ся жалоби Мелета, бо викажу ся перед ним, що я вже — дякувати Евтифронови — став мудрий у божих ділах і не плету навманя про дурний розум та нічого не зновляю в тих річах, тай загалом, що красше звікую останний свій вік.

ПОЯСНЕННЯ.

¹⁾ Все, що знаємо про Евтифрона, походить від самого Плятона і то лише з двох дияльогів: *Εὐθύφρων* і *Κράτυλος*. Походив він з аттицького дему *Πρόσπαλτα*, що належав до філії *Ἀκαμαντίς*. (Як звісно, Клейстен поділив цілу Аттику на 10 філій, з котрих кожда обнімала 10, потім і більше демів.) Був віщуном і чванився глибоким знанєм божих діл; та его ворожби викликували лише пустий сьміх. З натяків в дияльогу *Κρ.* знаємо, що крім того займав ся залюбки етимольогічними іграшками. В обох дияльогах зображає нам его Сократ як чудного чоловіка. До Сократа він відносить ся прихильно, бо бачить у нім чоловіка подібного поглядами до себе (мабуть тому, що хибно розуміє Сократове *δαίμωνιον*, пор. З В і С), хоч і не пізнаєть ся на его тонкій іронії і вважає се чимось зовсім природним, що Сократ відкликуєть ся до его авторитету і прагне его науки.

²⁾ Сократ перебував залюбки в гімназиях та палестрах, де вів оживлені розговори з молодими людьми. Одною з таких гімназий (*γυμνάσιον* = місце призначене на гімнастичні вправи) був і згаданий тут лікей (*Λύκειον*, *lyceum*), що лежав за містом на північний схід, близько сьвятині Аполльона з прізвищем *Λύκειος* (= сьвітлий бог). Пізнійше вчив тут філософ Аристотель (род. 384, ум. 322 р. пер. Хр.).

³⁾ Королівський притвір, що лежав коло торговиці, зв. *Κεραμεικός*, був місцем урядованя другого архонта, зв. архонтом королем. Той архонт мав *ἡγεμονία τοῦ δικαστηρίου* (с. є. приймав жалоби і проводив) в процесах, що дотикали релігійних діл; до таких належали також *δίκαι φονικαί*, себто процеси о вбійство.

⁴⁾ Демос *Πεθεός* належав до філії *Κεχροπίς*.

⁵⁾ Наксос, найбільша з Кікляд, позбавлена свободи і обсаджена поселенцями в 473 або 472 р. (Тукидид I 98). Вже в р. 405, по борбі над Айгоспотамой, втратили Атенці всі свої клерухії; отже між процесом Евтифрона а процесом Сократа минуло що найменше 5 років, бо нема причини, чому Евтифрон мав так довго ждати, заки зголосив жалобу на свого батька. Колиж в „Евтифроні“ про оба факти згадуєть ся як про рівночасні, то се треба вважати артистичною фікцією Плятона: процес Евтифрона має кинути ясне сьвітло на процес Сократа.

⁶⁾ Ексегети або законовідці, се колегія трох мужів з найзнаменитших родів, що мали завдане пояснити релігійні та обрядові закони (*religionum interpretes*).

⁷⁾ Перекази про се читаємо в Гесиодовій Теогонії, в. 147 і д., відтак в. 453 і д.

⁸⁾ Великі Панатенеї, се було сьвято обходжене дуже величаво в Атенах що чотири роки, а то в третім році кожної олімпіади, під кінець місяця Гекатомбайона (= друга половина липня і перша половина серпня), в честь покровительки гóроду Палляди Атени; великими звали ся для відріжнення від малих, щорічних Панатенеїв. Серед великого напливу жителів Аттики та при участі численних сьвяточних посольств з кольтоній і союзних держав відбував ся в четвертий день того сьвята (перші три дні були призначені на музичні та гімнічні агони) великий похід на акрополь, де одягали старинну статую Атени Πολιάς в Ерехтею в нову величаву ризу (πέπλος), виткану атенськими дівчатами (εργαστίνας) на шафрановім тлі, на котрій були зображені подвиги богині в борбі з титанами та гігантами. Ся риза була розіпнята на рухомім кораблі, нарочно на те збудованім, що поволи посував ся на замок, так що кожний міг ті образи докладно оглянути.

⁹⁾ Δαίδαλος, славний мітичний мистець, що збудував лябіринт. Перекази про него і его сина Ікара звісні з Овідія *Metamorph.* VIII, 183—235). Він перший мав творити статуї з отвертими очима, з ногами розділеними і висуненими наперед мовби до кроку і свобідними руками, міжтим коли твори его попередників були мертві та неповорушні, з замкненими очима і з руками по боках, з членами тіла радше зазначеними, чим природно зображеними. Тому старинні говорили, що Дайдалеві статуї ходять і мають душу, а Сократ жартує про них в дияльогу Μένων (97 D), що вони втекли би, колиб їх не привязати. Дайдаль — мітичний батько цеху різьбарів (на се вказує вже дієслово δαιδάλλειν Σ 479), до котрих належав і Сократ через свого батька Софроніска, а може й сам, — бодай показували пізнійше на атенськім замку статуї Харит, що мали бути его творами.

¹⁰⁾ Танталь, мітичний король Фригії, котрого скарби в старині війшли в пословицю, так як і его муки в підземнім царстві.

¹¹⁾ Вірші взяті з поеми *Κύπρια*, що належала до епічного циклю, а описувала причину троянської війни, події перед приходом Греків до Трої і перші борби під Троєю. Єї автором був мабуть Стасин з Кипру.

¹²⁾ В *Одиссеї* δ 351—570 читаємо про те, як Менелай з трома товаришами підступом імив коло острова Φάρος недалеко Егип-

ту морського бога Протея (Πρωτεύς), що мав дар ворожби, як той в его руках перекидаєть ся то в гривастого льва, то в змія, то в парда, то в здорового кабана, то знова переминюєть ся в воду та в струнке дерево, а проте Менелай цупко держить его і приневолює виявити долю его товаришів-лицарів, що вертали спід Трої. Опроче і в переказах інших народів стрічаємо ся часто з демонічними ествами, що лише хитрощами та насильством дають ся приневолити до ворожби.

Жерела: *H. Bonitz*, Platonische Studien, 3. Aufl., Berlin 1886. — *Th. Gomperz*, Griechische Denker, Eine Geschichte der antiken Philosophie, II. Band, 2. Aufl., Leipzig 1903. — *C. Schmelzer*, Platons ausgewählte Dialoge: 6. Band, Menon und Euthyphron, Berlin 1883. — *R. Fritsche*, Platonis Meno et Euthyphro, recensuit, prolegomenis et commentariis instruxit, Lipsiae 1885. — *Prof. M. Schanz*, Sammlung ausgewählter Dialoge Platos mit deutschem Kommentar: I. Bändchen, Euthyphro, Leipzig 1887. — *Dr. H. Bertram*, Platons Euthyphron, für den Schulgebrauch erklärt (Bibliotheca Gothana), Gotha 1889. — *Martin Wohlrab*, Platons Euthyphron, für den Schulgebrauch erklärt, 4. Aufl., Leipzig 1900. — *Dr. G. Schneider*, Schülerkommentar zu Platons Euthyphron, Prag, Leipzig, Wien 1902. — *A. Th. Christ*, Platons Euthyphron für den Schulgebrauch herausgeg., 5. Aufl., Wien, Leipzig 1906. — Platos Werke: 7. Bändchen, Euthyphron und Kriton, deutsch von Prof. *Dr. E. Eyllh*, 4. Aufl. (Langensch. Bibliothek). — *Stanislaw Siedlecki*, Platona Protagoras, Eutyphron w tłum. polskiem, Kraków 1881. — Зам.: Не маючи під рукою критичного видання М. Шанца, поклав я в основу для свого перекладу (з малими змінами) текст прийятий в шкільнім виданню А. Т. Хріста. — Й. Р.

Наукова бібліотека
Національного університету
«Києво-Могилянська
академія»

275296 477

851

475296

UKMA Library * Book

0578643